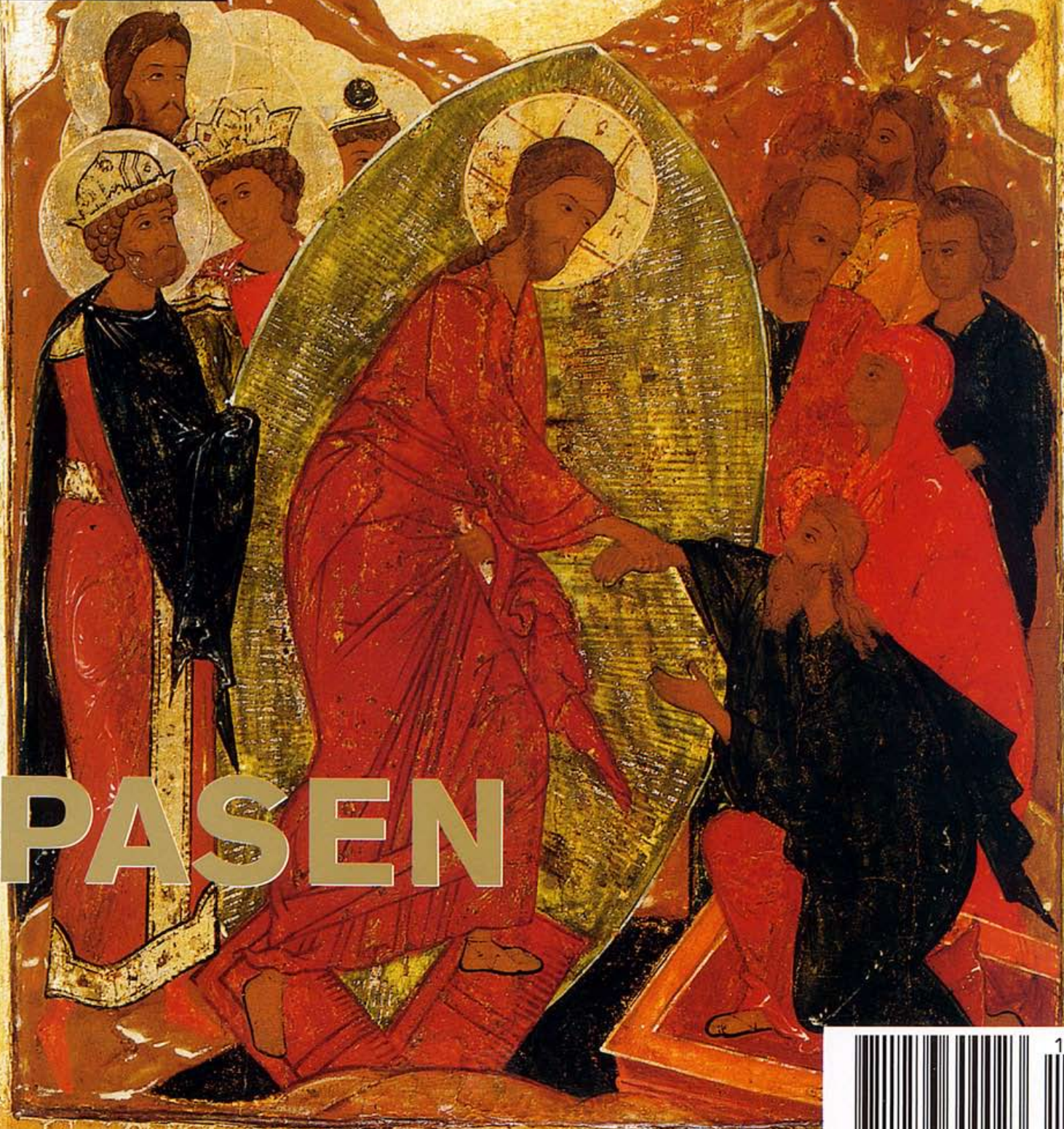

30 MAART - 5 APRIL 2002 NUMMER 13 PRIJS € 0,90

NCRV GIDS

VOOR RADIO EN TV

PASEN

13

8 711276 300023

Vensters op de hemel

Ikonen worden gemaakt door en voor orthodoxe christenen om de hemel uit te beelden. Dus worden er de mooiste, zuiverste materialen voor gebruikt. Voor ons, in het westen, zijn ze vooral mooi. Maar altijd zijn ikonen meer dan zomaar een 'leuk schilderijtje boven de bank'.

1) ANASTASIS, RUSLAND, ROND 1700, HUISIKOON

→ Voor de orthodoxe kerk is Pasen het belangrijkste feest. De verrijzenis van Christus is de overwinning op de dood en voedt de hoop en het geloof dat alle mensen ooit samen met Christus zullen verrijzen. De ikonen voor Pasen hebben voor orthodoxe christenen dan ook een speciale religieuze betekenis, een bijzondere waarde.

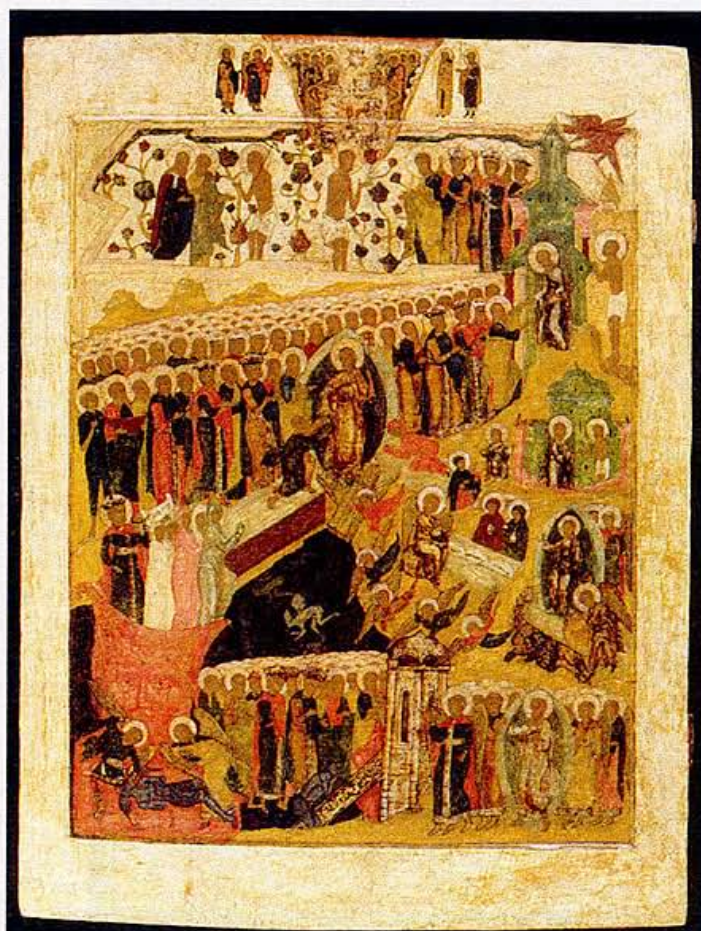
Wat vooral opvalt, is dat de verbeelding van de verrijzenis zoals westerse christenen die kennen, op oude ikonen ontbreekt. Geen in een wit gewaad geklede Christus die opstaat uit het graf. Een ikonenschilder kan en mag die gebeurtenis niet schilderen, omdat in de orthodoxe kerk alleen afgebeeld mag worden wat gezien is of beschreven staat. De meest gebruikte manier om de opstanding op ikonen af te beelden, is de 'nederdaling ter helle', een in het westerse christendom minder op de voorgrond staand gegeven, dat is beschreven in het apocriefe Evangelie van Nicodemus. Hierin wordt verteld dat Christus na zijn dood de poort van de hel verbrijzelde, de dood en de duivel versloeg en Adam bevrijdde, in wie de hele mensheid werd verlost.

DIRECT CONTACT

De schoonheid van ikonen zal niemand ontgaan, maar toch zijn deze 'vensters op de eeuwigheid' niet in de eerste plaats bedoeld als kunst. Een ikoon is vóór alles een gebedsmedium. Door te bidden voor een ikoon krijgt de gelovige contact met de afgebeelde figuur en andersom. Voor orthodoxe gelovigen gaat het werkelijk om een venster waardoor tweerichtingsverkeer mogelijk is. De ikoon biedt een direct contact met de hemel dat op elk moment beleefd kan worden, thuis bij de huisikoon of op reis met een reisikoon. Of in de eredienst, waarin ikonen een belangrijke plaats innemen. God en de heiligen zijn voor de gelovigen daadwerkelijk in hun midden. In dat licht is de uitdrukking 'venster op de hemel' makkelijker te begrijpen. →

2) FEESTDAGEN IKOON, RUSLAND, PALECH, 19E EEUW

3) ANASTASIS, RUSLAND, 17E EEUW, KERKIKOON

→ DODENPORTRETTE

Ikoon is afgeleid van het Griekse woord *eikon*, dat 'beeld' of 'gelijkenis' betekent. Maar de ikoon beoogt meer dan uiterlijke gelijkenis, namelijk het weergeven van een deel van het wezen van de afgebeelde figuur, en het zichtbaar maken van een hemelse realiteit. De eerste ikonen werden rond 400 gemaakt en waren enerzijds beïnvloed door de keizersportretten die overal hingen, anderzijds door de Egyptische dodenportretten die twee eeuwen daarvoor in de Fayoem-oase werden gemaakt. De oog- en gelaatsuitdrukking in deze dodenportretten moest weergeven dat de overledene de eeuwigheid aanschouwde. Hierdoor beïnvloed ontstonden de eerste ikonen. De afgebeelde Christusfiguur of heilige werd als aanwezig beschouwd, in de realiteit van het heden en in het perspectief van de eeuwigheid. Die eeuwigheid, de hemelse wereld waarin alles is getransformeerd door het licht van Christus, moest op de ikoon worden afgebeeld.

OPSTANDING VAN CHRISTUS
(DETAIL IKOON 1)

VERSCHEIJNING VAN CHRISTUS
MEER VAN TIBERIAS
(DETAIL IKOON 1)

PETRUS BIJ HET LEGE GRAF VAN
CHRISTUS (DETAIL IKOON 2)

GODS LICHT

Het vervaardigen van ikonen was en is aan strenge regels gebonden. Materiaalgebruik, compositie en kleurgebruik liggen grotendeels vast en de ikoonschilder - bijna altijd een monnik - mag er geen 'eigen schepping' van maken. Ikonen wor-

den ook nooit gesigneerd, al zijn grote ikonenschilders wel te herkennen aan hun 'handschrift' en is er een enorme variatie in stijlen te zien. De afbeeldingen hebben diepte noch natuurlijke verhoudingen; landschappen doen vervreemdend aan en zitten vol symboliek. Alle-

4) KRUISIGING VAN CHRISTUS, RUSLAND, MOSKOU 16E EEUW, KERKIKOON

5) ANASTASIS, RUSLAND, 1E HELFT 17E EEUW, HUISIKOON

HET GEZICHT VAN HADES EN DE ENGELN RANSELEN DE DUIVEL AF (DETAIL IKOON 3)

DE SCHEDEL VAN ADAM (DETAIL IKOON 4)

ONGELOVIGE THOMAS (DETAIL IKOON 2)

ENGELN PIKKEN DE DUIVEL IN DE KONT (DETAIL VAN IKOON 3)

maal om die andere wereld uit te drukken, een wereld van volmaakte harmonie.

Als basis voor de ikoon dient een houten paneel waarop doek wordt gelijmd. Dan volgt een krijtlaag waarop de meestal gouden ondergrond (symbool voor het licht Gods) wordt aangebracht. De voorstelling wordt geschilderd met in eigeel opgeloste plantaardige kleurstoffen, later afgedekt met een laag bijenwas of speciale olie.

SERENE MARIA

De orthodoxe opvatting van religieuze kunst wijkt sterk af van de westers-christelijk opvatting. De westerse madonna met haar vrouwelijke vormen is duidelijk geïnspireerd door Maria's aardse verschijning, terwijl op een ikoon van de moeder Gods een veel serene Maria te zien is die uit een andere wereld lijkt te komen. Maar alle uitleg ten spijt blijft het voor westerlingen niet eenvoudig om de enorme religieuze waarde te begrijpen die ikonen voor de byzantijnse kerk en haar gelovigen hebben. Een citaat van de heilige Dorotheüs brengt het werkelijke doel van de ikoon misschien iets dichterbij: "De rol van een ikoon is een lichaam te tonen dat datgene bezit dat gewoonlijk aan onze waarneming ontsnapt: het waarnemen van de spirituele wereld, of de mens als ikoon van God. Hij wijst de mens de weg naar zijn eigen heiligheid. Een weg om na te volgen. Hij toont ons zichtbaar een leven zonder passie. Het leert ons 'te vasten met onze ogen'."

VERSCHRIKKELIJK MOOI

Veel orthodoxe gelovigen zijn niet erg enthousiast over het feit dat ikonen tegenwoordig veelal op hun artistieke waarde worden beoordeeld, in musea hangen en verhandeld worden. De Amsterdamse ikonenexpert Simon Morsink, die samen met zijn broer Hugo de firma Jan Morsink Ikonen leidt, begrijpt dat maar voor een deel: "Natuurlijk zijn ikonen in de eerste plaats gemaakt om de Boodschap over te brengen. Dat werd gedaan door iets heel moois te maken. De andere wereld is een heel mooie wereld; men wendde alles wat men ter beschikking had aan om te proberen het Goddelijke, het Hemelse te benaderen: talent, kleur, kunstzin, artistieke, de kostbaarste materialen. Ikonen zijn voor mij in de eerste plaats verschrikkelijk mooi. Maar ikonen eisen wel dat je echt goed kijkt. Ze zijn gemaakt om op je te laten inwerken. Je moet er de tijd voor nemen en je erin willen verdiepen. Mensen die ikonen kopen, zien ze niet als een leuk schilderijtje boven de bank. De ikoon krijgt vaak een mooie plek in huis. Die mensen beleven iets in de schoonheid ervan en komen daardoor tot rust of tot inkeer. Anders dan waarvoor ikonen bedoeld zijn, maar ook met veel overeenkomsten. Dat vind ik heel mooi."

Een van de vier

De orthodoxe kerk is met tussen de 125 en 180 miljoen gelovigen een van de vier grote christengemeenschappen in de wereld. Ze ontstond in 1054, toen een eenzijdige verandering van de geloofsbelijdenis door de paus ertoe leidde dat de patriarchaten van de Latijnsprekende (Rome, de rooms-katholieken) en de Griekssprekende kerken (Constantinopel, de orthodoxen) uit elkaar gingen.

Expositie

Vanaf 24 maart zijn paasikonen uit de 15e - 19e eeuw samengebracht bij Ikonengalerie Jan Morsink, Keizersgracht 454 in Amsterdam. Met deze expositie, *Pasen op ikonen*, viert de belangrijkste Nederlandse ikonengalerie haar 25-jarig bestaan.

Op Eerste Paasdag praat Yko van der Goot in *Schepper & co* met Simon Morsink.

SCHEPPEL & CO
747AM NCRV
ZONDAG 15.02